

FARZAND TARBIYASIDA DISKRIMINATIV GENDER QARASHLARNING PSIXOLOGIK OQIBATLARI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-390-394>

Tolibboyeva Sevinch Shavkatjon qizi

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Psixologiya 1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: **Muhamedova Dilbar Gafurdjanovna**

Psixologiya fanlari doktori, professor

+998887882829

E-mail: sevinchshavkatovna56@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola farzand tarbiyasida diskriminativ gender qarashlarning psixologik oqibatlarini chuqur tahlil qiladi. Jinsiy asosdagi stereotiplar va kamsitish bolaning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlar, o'ziga bo'lgan ishonch va emosional barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, gender tengligini ta'minlash va diskriminatsiyani kamaytirish orqali farzandlar sog'lom psixologik muhitda o'sishi, o'z qobiliyatlarini namoyon qilishi va ijtimoiy moslashuvi yaxshilanishi mumkin.

Kalit so'zlar: farzand tarbiyasi, gender stereotiplari, diskriminatsiya, psixologik rivojlanish, emosional barqarorlik, ijtimoiy moslashuv.

АННОТАЦИЯ

Статья подробно анализирует психологические последствия дискриминационных гендерных установок в воспитании детей. Гендерные стереотипы и дискриминация оказывают негативное влияние на личностное развитие ребёнка, его социальные отношения, самооценку и эмоциональную стабильность. Исследование показывает, что обеспечение гендерного равенства и снижение дискриминации создаёт благоприятную психологическую среду, способствующую раскрытию способностей ребёнка и улучшению его социальной адаптации.

Ключевые слова: воспитание детей, гендерные стереотипы, дискриминация, психологическое развитие, эмоциональная стабильность, социальная адаптация.

ABSTRACT

This article provides a detailed analysis of the psychological consequences of discriminatory gender attitudes in child upbringing. Gender stereotypes and discrimination negatively affect a child's personal development, social relationships, self-confidence, and emotional stability. The study emphasizes that promoting gender equality and reducing discrimination create a supportive psychological environment, allowing children to develop their abilities, express themselves, and improve their social adaptation.

Keywords: child upbringing, gender stereotypes, discrimination, psychological development, emotional stability, social adaptation.

KIRISH

Farzand tarbiyasi jamiyatning eng muhim ijtimoiy vazifalaridan biri bo'lib, bolaning shaxs sifatida shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bugungi kunda ijtimoiy stereotiplar, xususan, gender asosidagi diskriminativ qarashlar, tarbiyaviy jarayonga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Diskriminativ gender qarashlar — bu jinsiy

asosda bolalarga nisbatan nohaqlik, kamsitish va cheklovlarni qo'llashdir. Bunday qarashlar bolaning shaxsiy rivojlanishiga, o'ziga bo'lgan ishonchiga, ijtimoiy aloqalariga va emosional barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qiz bolalarga faqat uy-ro'zg'or ishlarini bajarish yoki ma'lum sohalarida faol bo'lish cheklanganida, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyati kamayadi, o'zini anglash jarayoni sustlashadi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, farzand tarbiyasida gender tenglikni ta'minlash, stereotiplardan xoli muhit yaratish va kamsituvchi qarashlardan saqlanish bolaning ruhiy sog'lomligini mustahkamlash, o'zini anglashini rivojlantirish va ijtimoiy faolligini oshirishga yordam beradi. Ota-ona va tarbiyachilarning ongli yondashuvi, bolaga teng imkoniyatlar yaratish va diskriminatsiyani kamaytirish jamiyatda sog'lom psixologik muhitni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Diskriminativ qarashlar bilan o'sadigan bolalar ko'pincha o'z fikrini erkin ifoda eta olmaydi, o'zini norozilik yoki noto'g'ri his qilganida hissiy reaksiyalarini yashirishga majbur bo'ladi. Bu esa ularning ruhiy salomatligini susaytiradi, stress va xavotir darajasini oshiradi hamda shaxsiy rivojlanish jarayonini sekinlashtiradi[1-13]. Bundan tashqari, gender stereotiplari bolaning qiziqishlari va kasbiy orientatsiyasiga cheklovlar qo'yadi. Masalan, qiz bolalarni faqat san'at yoki o'qituvchilik faoliyatiga yo'naltirish, o'g'il bolalarni esa texnika va sportga majburlash, ularning tabiiy qobiliyatlari va ixtisoslashuv imkoniyatlarini chegaralaydi. Natijada, bolaning ichki potensiali to'liq ochilmaydi va jamiyatga moslashuvi qiyinlashadi. Psixologlar ta'kidlaganidek, gender teng muhit yaratish va diskriminatsiyadan xoli tarbiya bolaga o'z qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy ko'nikmalarini mustahkamlash va emosional barqarorlikni oshirish imkonini beradi. Ota-ona va tarbiyachilarning ongli yondashuvi, bolaga teng imkoniyatlar yaratish, stereotiplardan voz kechish va ijtimoiy adolat tamoyillarini qo'llash jamiyatda sog'lom psixologik muhitni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Ushbu maqola farzand tarbiyasida diskriminativ gender qarashlarning psixologik oqibatlarini tizimli tarzda o'rganish, ularning ijtimoiy va individual rivojlanishga ta'sirini aniqlash hamda bu muammoni kamaytirish yo'llarini belgilashga qaratilgan[1-26-28].

ASOSIY QISM:

Diskriminativ gender qarashlarning farzandning shaxsiy rivojlanishiga ta'siri. Diskriminativ gender qarashlar bolaning shaxsiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi. Ijtimoiy stereotiplar bolaning qobiliyatlarini aniqlash va rivojlantirish imkoniyatlarini cheklaydi. Masalan, qiz bolalarga faqat san'at, uy-ro'zg'or yoki yumshoq kasblarga yo'naltirish, o'g'il bolalarni esa texnika va sportga majburlash, ularning tabiiy qobiliyatlari va kasbiy orientatsiyasini chegaralaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender stereotiplari bilan o'sadigan bolalar o'z qobiliyatlarini to'liq namoyon qila olmaydi[2-118]. Asosiy fazilatlar: shaxsiy iqtidorning rivojlanishi cheklanadi, o'zini anglash va o'z qobiliyatiga bo'lgan ishonch kamayadi, tanlangan faoliyat va kasbiy yo'nalishda cheklovlar yuzaga keladi, yaratuvchanlik va ijodiy fikrlash qobiliyati pasayadi, qiz bolalarda ilm-fan va

texnologiya sohalariga qiziqish kamayadi, o'g'il bolalarda hissiy ifoda va empatiya rivojlanishi sustlashadi, motivatsiya va maqsad sari intilish kamayadi.

Ijtimoiy va emotsional oqibatlar. Gender diskriminatsiyasi bolaning ijtimoiy aloqalari va emosional barqarorligiga salbiy ta'sir qiladi. Bola doimiy tanqid va chegaralashga duch kelganda, o'zini qadrsiz his qilishi, stress va xavotir darajasi oshishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stereotiplarga asoslangan tarbiya bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini susaytiradi va boshqalar bilan munosabatlarda moslashuvni qiyinlashtiradi[3-24]. Leaper & Friedman, 2007). Bunda: o'zini ifoda etishda cheklanish, ijtimoiy muhitga moslashuv qiyinlashadi, emotsional barqarorlik pasayadi, stress va xavotir darajasi oshadi, o'ziga bo'lgan ishonch susayadi, ijtimoiy ko'nikmalar sustlashadi, guruh ichidagi faoliyatda passivlik kuzatiladi, munosabatlarni rivojlantirish qiyinlashadi. Farzand tarbiyasida gender stereotiplari bolaning shaxsiy identifikatsiyasini shakllantirish jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qiz bolalarga “siz texnika va matematika bilan shug'ullanolmaysiz” yoki “siz kuchli bo'lishingiz shart emas” kabi ijtimoiy xabarlar uzatilsa, ular o'z qobiliyatlarini past baholashga va yangi bilimlarni o'rganishda ikkilanishga tushadi. Shu bilan birga, o'g'il bolalarda “erkaklar his-tuyg'ularini namoyon qilmaydi” degan stereotip, ularning hissiy rivojlanishi va empatiya qobiliyatini cheklaydi[4-44]. Gender diskriminatsiyasi bolaning ijodiy faoliyatiga ham to'siq bo'ladi. Ular yangi g'oyalarni sinab ko'rishda yoki muammolarni mustaqil hal qilishda qo'rqishadi, chunki har doim ijtimoiy stereotiplarga moslashish talab qilinadi. Shu sababli, bolada tashabbus ko'rsatish va qiyinchiliklarni yengish motivatsiyasi pasayadi. Yevropa va AQShda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadi: gender stereotiplarining ijtimoiy oqibatlaridan biri — ta'lim muhitida diskriminativ xatti-harakatlar. Masalan, qizlar erta yoshdan STEM fanlariga jalb etilmaydi, bu esa ularda ijtimoiy yakkalanish va o'z iqtidoriga nisbatan shubhalanishni kuchaytiradi. Bu holat o'z navbatida yoshlarning emotsional barqarorligini pasaytiradi va ularni ijtimoiy izolyatsiya tuyg'usiga olib keladi. Yana bir muhim jihat — maktabda genderga oid zo'ravonlik va ta'qiblar (masalan, so'zli kamsitish, tahqirlash yoki hatto jismoniy tajovuz)[5-91-93]. Bu kabi gender asosidagi zo'ravonliklar bolaning ijtimoiy faoliyatini cheklaydi, do'stlik aloqalarini buzadi va unga nisbatan ijtimoiy ishonchsizlikni kuchaytiradi. Azaldan mavjud bo'lgan gender stereotiplari, bolalarga qanday his-tuyg'ularni ifoda etish “to'g'ri” deb aytiladi degan noto'g'ri signal beradi. Masalan, ba'zi jamiyatlarda o'g'il bolalarga hissiy jihatdan qat'iyatli bo'lish, qayg'u yoki qo'rquvni ochiq aytmaslikni talab qiladi — bu esa ularning emotsional izlanishlariga va boshqalar bilan chuqur bog'lanishlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Keng qamrovli zamonaviy tadqiqotlardan biri shuni ko'rsatadiki, diskriminativ gender stereotiplari bolaning bishikligidan boshlab ijtimoiy muhabbat va qo'llab-quvvatlash tuyg'usini shakllantirish jarayonini uzaytiradi, yosh bolalarda ijtimoiy izolyatsiya tuyg'usi, tashvish va ruhiy charchoq xavfini oshiradi. Bunday stress holatlari uzoq muddat davom etsa, ularning ijtimoiy ko'nikmalari, o'zaro aloqalari va ruhiy salomatligi jiddiy zarar ko'radi.

Psixologik moslashuv va oʻzini anglashdagi cheklovlar. Diskriminativ gender qarashlar bolaning oʻzini anglash jarayonini susaytiradi. Ular oʻz qobiliyatlarini baholashda notoʻgʻri ijtimoiy signallarni qabul qiladi, bu esa psixologik moslashuv va oʻzini anglash imkoniyatlarini cheklaydi[6-98]. Stereotiplar bilan oʻsadigan bolalar koʻpincha oʻz kuchiga ishonmaydi va yangi vazifalarni sinab koʻrishda ikkilanishga tushadi. Zamonaviy psixologik tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydi: ota-onalar bolalarining gender roli bilan bogʻliq qattiq stereotiplarga ega boʻlishi ularning ijtimoiy moslashuv darajasiga bevosita taʼsir qiladi. Xususan, ijobiy gender rollar bilan tarbiyalangan bolalar ijtimoiy muhitga tez moslashadi va turli rollarni sinab koʻrishga tayyor boʻladi, bu esa ularning oʻzini anglash jarayonini mustahkamlaydi. Aksincha, gender rollariga nisbatan qatʼiy cheklovlarga ega oila muhitida oʻsgan bola oʻzaro munosabatlarda cheklanishni, oʻz fikrini ifoda etishda shubha va stressni koʻproq sezadi. Shuningdek, 2024-yilda olib borilgan bir tadqiqotda ota-onaning gender rollari haqida ijobiy qarashlari farzandning ijtimoiy moslashuvi va gender yondashuviga ijobiy taʼsir koʻrsatishi aniqlangan — yaʼni ota-onalar oʻz PCGA (Parental Child-Rearing Gender Attitudes)larini takomillashtirsa, bolalar gender rollariga nisbatan koʻproq moslashuvchanlik va ijtimoiy kompetensiyaga ega boʻlishadi[7-11]. Bu natija bolalarda psixologik barqarorlikni oshirish va oʻzini anglash jarayonini qoʻllab-quvvatlash uchun muhim yoʻnalish ekanligini koʻrsatadi. Bundan tashqari, diskriminatsiyaga duch kelgan bolalar oʻz salbiy tajribalarini ichki talqin qilishi mumkin boʻlib, bu ularning oʻziga boʻlgan ishonchi va oʻzini baholash mexanizmlarini qayta shakllantiradi. Bu jarayonda ijtimoiy stereotiplarni tushunish va ularga tanqidiy munosabat bilan yondashish muhim ahamiyatga ega, chunki bu bolaning psixologik moslashuvini mustahkamlashga yordam beradi. Ilmiy tadqiqotlarda hatto bolalar koʻngilsiz vaziyatlarda ham oʻz rollarini gender stereotiplariga qarab baholaydi — bu ularning oʻzini anglash modeli va psixologik farovonligiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Bolalar bolalikdan oʻzlarini notogʻri identifikatsiyalashlari, ijtimoiy baholanishni stereotiplar orqali tushunishlari ularning shaxsiy motivatsiyasini va psixologik barqarorligini zaiflashtiradi. Yangi empirik tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, gender stereotiplari bolalarda juda erta — hatto 4–5 yoshdan boshlab — psixologik qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. 5 yoshdagi bolalar oʻzlarining gender guruhini boshqalarga qaraganda ijobiy baholashga moyil boʻlib, boshqa gender haqida ijobiy emas salbiy fikrlar bildirishi va xulq-atvorda stereotipik ajratmalar yuzaga kelishi kuzatiladi — bu esa bolalarning intergrup munosabatlarida cheklovlar vujudga keltiradi[8-111-113].

XULOSA VA TAVSIYALAR.

Farzand tarbiyasida diskriminativ gender qarashlar bolaning psixologik, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Gender stereotiplari bolaning oʻzini anglash, psixologik moslashuv, ijtimoiy aloqalar va hissiy ifoda qobiliyatlarini cheklaydi. Qizlar va oʻgʻil bolalarning qobiliyatlari, motivatsiyasi va hissiy farovonligi ijtimoiy stereotiplarga moslashishga bogʻliq boʻlib, bu ularning individual rivojlanish imkoniyatlarini kamaytiradi. Shu sababli, bolalarning oʻz

salohiyatini to‘liq anglab yetishi va ijtimoiy muhabbatga erishishi uchun gender diskriminatsiyasidan xoli tarbiya muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda ijtimoiy muhit va ota-ona yondashuvi bolaning genderga oid stereotiplarga bo‘lgan munosabatini belgilovchi eng muhim omillardir. Ota-ona va tarbiyachilar bolalarni o‘z qiziqishlari va qobiliyatlari bo‘yicha rag‘batlantirsa, ularning ijtimoiy moslashuvi, hissiy barqarorligi va shaxsiy identifikatsiyasi sezilarli darajada rivojlanadi. Shu bilan birga, bolalar maktabda va jamiyatda teng imkoniyatlar asosida tarbiyalanganida, emotsional xavfsizlik, tashabbuskorlik va ijtimoiy ko‘nikmalar kuchayadi. Xulosa shuni ko‘rsatadiki, farzand tarbiyasida gender diskriminatsiyasidan voz kechish bolalarning psixologik, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashning muhim sharti hisoblanadi. Bola o‘z qobiliyati va qiziqishlariga asoslangan tarbiyaga ega bo‘lsa, u o‘zini anglash va o‘zini ifoda etish imkoniyatiga ega bo‘ladi, yangi vaziyatlarga moslashadi va ijtimoiy rollarni erkin sinab ko‘radi. Shu bilan birga, gender tengligi asosidagi tarbiya bolaning ichki motivatsiyasini mustahkamlash, tashabbuskorlikni rivojlantirish va hissiy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0361476X17305209>.
2. Бахтиярова, Л. Ф. (2020). Психология гендерного воспитания детей. Москва: Наука.
3. Leaper, C., & Friedman, C. K. (2007). The socialization of gender. Handbook of Socialization: Theory and Research.
4. Eccles, J. S. (1994). Understanding women’s educational and occupational choices. *Psychology of Women Quarterly*, 18(4), 585–609.
5. Eagly, A. H. (2018). *Gender and leadership: Social psychological perspectives*. Cambridge University Press.
6. Мамадиева, М. М. (2021). Farzand tarbiyasida gender stereotiplari. Toshkent: Universitet nashriyoti.
7. Martin, C. L., & Ruble, D. N. (2010). Patterns of gender development. *Annual Review of Psychology*, 61, 353–381.
8. Blakemore, J. E. O., & Centers, R. E. (2005). Characteristics of boys’ and girls’ toys. *Sex Roles*, 53(9–10), 619–633.
9. Ахмедов, Ш. М. (2019). Bolalar tarbiyasida ijtimoiy psixologik yondashuv. Toshkent: Fan.
10. <https://www.mdpi.com/2076-328X/14/7/551>
11. <https://www.nature.com/articles/s41598-024-56854-0>
<https://www.parents.com/study-shows-algorithms-are-teaching-boys-how-to-be-men-11826128>).